

Eenzame grazers

(1) In 1978 heerste in kunstenaars-sociëteit De Kring op het Leidseplein grote opwinding: een van de leden, Rijk de Gooijer, was op de televisie
5 gezien. Hij maakte reclame voor een Franse kaassoort. De opwinding onder de kunstenaars betrof het principe: een kunstenaar dóet geen commerciële activiteiten. Dat is colla-
10 boratie met die vulgaire wereld buiten De Kring, bijna net zo erg als de collaboratie van kunstbroeders die in de Tweede Wereldoorlog tot de
15 Het verschil tussen goed en fout was in de jaren zeventig nog zo helder als tussen zwart en wit. Rijk de Gooijer was alsnog fout, zo simpel lag dat.

(2) De afstand tussen de diverse
20 media was in de jaren zeventig en tachtig bijna onoverbrugbaar. Dit gold zeker voor de afstand tussen krant en televisie. De pers waande zich de koningin der aarde en beschouwde
25 de televisie als dom tijdverdrijf voor de massa. Toen Joop Lücker, destijds hoofdredacteur van *de Volkskrant*, in 1962 vernam dat zijn
30 Limburgse correspondent Richard Schoonhoven naar *Brandpunt* ging, reageerde hij: "Schoonhoven gaat de journalistiek uit en het variétévak in."

(3) Ruim dertig jaar later zijn er maar
35 in reclames optreden als het hun gevraagd wordt. En niet eens alleen voor het geld, maar ook omdat een reclameroel bijna gelijkstaat aan de hoofdrol in een film of in de stads-
40 schouwburg. Tegenwoordig kun je elke schrijver of kunstenaar zijn of haar boek of film of musical zien

aanprijzen bij veelbekeken praat-programma's op televisie. Ook critici
45 van de populaire cultuur, zoals Bas Heijne, stappen zelf voor dag en dauw hun bed uit om in de *Ontbijt-show* hun nieuwste bundel columns aan te prijzen. De werelden van
50 kunst en cultuur en reclame lopen geheel door elkaar. Er is geen afstand meer tussen deze werelden.

(4) Verwarrend is het intussen wel geworden. De sociale druk is
55 gebleven om het ene fantastisch te vinden en het andere bagger. Neem Saskia Noort. Ik heb laatst een boekje van haar gelezen. Het leek op een eenvoudige Nicci French, spannend,
60 volstrekt voorspelbaar, leest lekker weg en als je het uit hebt, ben je het alweer vergeten. Met die Noort kun je niet op een partijtje aankomen.

Afgelopen week zag ik de film *Terug
65 naar de kust* naar het gelijknamige boek van Noort, met de populaire televisiepresentatrice Linda de Mol, die onherkenbaar was gemaakt en knap speelde in deze Noort-thriller.

70 Toen ik Pierre Bokma zag als de andere hoofdrolspeler dacht ik: wel raar toch, die Bokma is een gelauwerd toneelacteur. Maar als hij in deze thriller speelt, dan moeten we
75 daar ineens over zwijgen? Waarom eigenlijk?

(5) De portee mag duidelijk zijn: de culturele elites hebben zich in de praktijk allang aangepast aan de
80 commerciële mediacultuur, inclusief de reclamecultuur. Gevraagd worden voor een reclame is net zo'n eer als het ontvangen van de AKO Literatuurprijs. Er is geen elite meer,

85 in geen enkele van de betekenissen
die dit woord had. Er is alleen nog
een media-elite, waarvan slechts
sommige leden pretenderen dat zij
politiek, kunstzinnig of moreel betere
90 mensen zijn. Door die commercialis-
ering en die onontbeerlijke media-
presentie laadt 'de betere mens'
echter al gauw de verdenking op zich
hypocriet te zijn. Hij is immers net zo
95 afhankelijk geworden van de media-
presentie als willekeurig welke
kandidaat voor welk *Idols*-programma
ook.

(6) Hoe die mediapresentie er tegen-
woordig uit moet zien, is ook duidelij-
100 k, al zijn er nog diverse 'formats'
die elk een andere presentie ver-
langen. Een populaire talkshow zoals
De wereld draait door kan toch wel
105 symbool staan voor die 21ste-
eeuwse manier van jezelf presen-
teren. Iemand als de schrijver Joost
Zwagerman is daar heel goed in
geworden. Hij was onlangs weer
110 eens te gast in deze talkshow, dit-
maal om in tien minuten zijn nieuwste
essaybundel aan de man te brengen.
Een stortvloed van woorden, een
tomeloos enthousiasme, een kwink-
slag terug naar de presentator.
115 Ongeremd en toch ad rem. Het lijkt
wel of dit soort schrijvers stiekem een
mediatraining heeft gevolgd.

(7) Er zijn allerlei oorzaken aan te
120 wijzen voor het verdwijnen van vaste
elites. Volgens een standaarddefinitie
is een elite in de oorspronkelijke
betekenis 'een uitgelezen minderheid
met bijzondere sociale, geestelijke en
125 zedelijke kwaliteiten, die als
geprivilegieerde, leidinggevende
groep optreedt in een hiërarchisch
opgebouwde maatschappij'. Deze
situatie geldt allang niet meer. Hoe
130 meer democratie, hoe meer merito-
cratie¹⁾, hoe meer elites zich op

allerlei terreinen kunnen ontwikkelen,
zodat de invloed van de oorspronke-
lijke elite minder wordt.

135 **(8)** In Nederland heeft de verovering
van belangrijke posities door de anti-
elitaire rebellen vanaf de jaren zestig
van de vorige eeuw eigenlijk nauwe-
lijks moeite gekost, mede door de
140 traditie van toegeeflijkheid – dan wel
'repressieve tolerantie' – van de
bestaande elites. De ingebouwde
zwakte van de nieuwe elites was hun
anti-elitaire opvatting met die vage
145 voorliefde voor sociaal engagement
met 'het volk'. Het wachtwoord uit die
tijd was 'democratisering' en dat
betekende dat iedere burger op ieder
terrein evenveel recht van spreken
150 en beslissen diende te hebben als
iedere andere burger.

(9) In zijn boek *De beklemde elite* uit
1972 hekelde literatuurcriticus
K.L. Poll de tegenstrijdigheden van
155 dit democratiseringsstreven. Die
democratisering zou immers de
"vergroting van de macht van alle
Veronica-luisteraars" betekenen,
"van kijkers naar familieshows als
160 *Een-van-de-acht*, van lezers van
vrouwenbladen als *Libelle*, van
voetballiefhebbers en autobezitters."
Met elkaar vormen zij de zwijgende
meerderheid en daar schreven anti-
165 elitebladen als *de Volkskrant* en *Vrij
Nederland* meestal nogal schamper
over. "Zij hebben een devote eerbied
voor 'het volk' als abstractie, maar
zodra dat volk een concrete gedaan-
te aanneemt – als *Telegraaf*-volk, als
170 Trosvolk – krijgt het er, met recht
vaak, van langs."

(10) Dat de culturele elites weinig tot
geen weerwoord hebben tegen hun
175 aanklagers heeft met nog twee
structurele ontwikkelingen te maken.
De eerste betreft de kunsten, de
andere is economisch van aard. Op

180 artistiek vlak is het onderscheid
tussen *high art* en *low culture* al
sinds lang als fictie ontmaskerd. Zo
hebben literatuurwetenschappers als
Richard Keller Simon de overeen-
komsten tussen de populaire cultuur
185 en de canon van 'grote werken' aan-
getoond. In zijn boek *Trash Culture*
(1999) laat Simon zien dat het ver-
filmde verhaal over Rambo²⁾ een
eigentijdse variant is op de oud-
190 Griekse *Ilias* van Homerus, en dat de
held van het verhaal dus Achilles is,
maar dan niet afkomstig uit de elite
maar uit een achtergesteld milieu.
Hetzelfde geldt voor films zoals
195 *Apocalypse Now*, variant op *Heart of*
Darkness, en *Dumb and Dumber*,
variant op *Don Quichot*.

(11) Sterker, veel van de modernis-
tische en avant-gardekunst uit de
200 eerste helft van de twintigste eeuw
heeft haar kracht ontleend aan de
populaire cultuur en aan de nieuwe
media uit die tijd, zoals de fotografie
en de krant. Dat dadaïstische knip-
205 en plakwerk, dat *Durcheinander* van
allerlei media, middelen en tech-
nieken en alledaagse onderwerpen,
zou immers de bestaande werkelijk-
heid heel goed weergeven en daar-
210 aan ook nog een politieke lading en
richting kunnen geven. Zo bezien lijkt
het heftige verlangen naar de terug-
keer van een canon in literatuur,
geschiedenis en kunst niet meer dan
215 een bourdieuse³⁾ manier om eigen
posities veilig te stellen.

(12) Het kapitalisme heeft daarnaast
misschien nog wel een funestere
uitwerking gehad op alles wat zich
220 elite noemde. Sociologen als
Zygmunt Bauman beweerden dat het
hele postmodernisme⁴⁾ in feite het
gevolg was van de noodzakelijke
diversificatie van het te gestandaar-
225 diseerd geworden kapitalisme. Na de

oliecrisis van 1973 had men meer
variatie in de productie nodig om de
verkoop weer op te vijzelen. Nou, dat
is gelukt. Elk product is nu in honderd
230 kleuren en tweehonderd verschillen-
de typen te koop. Het huidige
'*anything goes*' zou dus een materia-
listische onderbouw hebben.

(13) Dan waren er nog, zoals door
235 Richard Sennett in zijn boek
De flexibele mens (1998) geschetst,
de gevolgen van de flexibilisering van
de arbeidsmarkt in het turbo-
kapitalisme. Al die fusies en over-
240 names, al die tijdelijke werkkrachten,
al die interim-managers, dat alles
leidt tot gebrek aan vertrouwen,
gebrek aan langetermijndenken.
Deze flexibilisering heeft de wereld
245 van kunst, cultuur en media in Neder-
land sinds de jaren negentig ook
bereikt. Tot dan hadden de meeste
journalisten van kwaliteitskranten een
life long job guarantee. Dat is voorbij,
250 niemand is zijn baan nog zeker. En
freelancers kunnen voor een appel
en een ei een stukje schrijven of op
een contract van zes weken bij een
of ander televisieprogramma wat
255 assistentie verrichten.

(14) Tot slot smijt de digitalisering
van de communicatiemiddelen alle
bestaande hiërarchieën, structuren
en conventies met kracht omver.
260 Elite was afstand, of deze nu verti-
caal was of, in mijn geliefde militaire
betekenis, horizontaal, namelijk ver-
voor de veilige troepen uit. Elke af-
stand is nu weggefallen. En zonder
265 de juiste afstand te bewaren kan
geen enkele elite iets op waarde
schatten. Alle journalisten moeten
afstand bewaren en tegelijk perma-
nent twitteren en online vragen van
270 lezers, luisteraars en kijkers beant-
woorden. Kunstenaars en cultuur-
critici mogen nog zo lang over hun

kunstwerk doen, als ze het vervol-
gens niet op z'n Zwagermans in zes
275 à tien minuten voor de camera kun-
nen uitspuwen om er daarna verder
over te twitteren, kunnen ze het
schudden.

(15) Wil een nieuwe culturele elite
280 zich vormen, dan zal dat moeten
gebeuren in isolement, ver weg van
de media, waar de meesten, om met

Nietzsche te spreken, als domme
maar gelukzalige koeien staan te
285 grazen, "aangelijnd aan de pin van
het moment"⁵). Eenzaamheid,
ambitie, oefening en volharding –
dat weet elke topsporter, uitvinder en
kunstenaar – waren en zijn de ver-
290 eiste toegangskaatjes voor de elite
van de toekomst.

naar: Henri Beunders

uit: De Groene Amsterdammer, 24 februari 2011

noot 1 Een meritocratie is een maatschappij waarin de elite bestaat uit mensen met specifieke, persoonlijke verdiensten. Of je tot de elite behoort, hangt af van wat je doet met je persoonlijke kwaliteiten. Factoren zoals afkomst of financieel vermogen spelen daarbij geen rol.

noot 2 Rambo is in de gelijknamige film de door Sylvester Stallone gespeelde soldaat die in Vietnam heeft gevochten en het – eenmaal terug in Amerika – in z'n eentje opneemt tegen een heel leger van politiemensen.

noot 3 De Franse socioloog en cultureel antropoloog Pierre Bourdieu (1930-2002) laat in zijn werk *La distinction* zien dat hogere kunst een middel is dat de hogere klasse bewust gebruikt om zich te onderscheiden van mensen uit lagere klassen om op die manier de eigen positie veilig te stellen.

noot 4 Postmodernisme is een stroming in de filosofie en de kunst waarin getwijfeld wordt aan het bestaan van een allesomvattende ideologie of een bepaalde orde. Een van de belangrijkste kenmerken is het relativisme: de waarheid van een uitspraak of theorie is afhankelijk van de mens (het subject, de waarnemer) met zijn specifieke eigenschappen.

noot 5 De Duitse filosoof Nietzsche (1844-1900) vergeleek in zijn filosofische roman *Also sprach Zarathustra* mensen die uitsluitend voor het moment leven met naïeve dieren die tevreden en gelukkig vretend leven in het heden, zonder weet te hebben van verleden of toekomst.

Tekst 1 Eenzame grazers

1p 1 Welk vooroordeel over commerciële activiteiten wordt in alinea 1 aangestipt?

1p 2 Welke uitspraak over alinea 1 is juist?

Alinea 1 bevat

- A een anekdote en een constatering.
- B een anekdote en een probleemstelling.
- C een constatering en een vooruitblik.
- D een probleemstelling en een vooruitblik.

In de tekst 'Eenzame grazers' zijn vier delen te onderscheiden.

- In het eerste gedeelte wordt een maatschappelijke ontwikkeling geschetst waaruit een conclusie wordt getrokken.
- In het tweede gedeelte wordt een analyse van de huidige stand van zaken gegeven.
- In het derde gedeelte worden mogelijke verklaringen voor de geschetste maatschappelijke ontwikkeling gegeven.
- In het vierde gedeelte wordt een volgens de auteur wenselijke ontwikkeling geschetst.

1p 3 Bij welke alinea begint het tweede gedeelte van de tekst?

1p 4 Bij welke alinea begint het derde gedeelte van de tekst?

Alinea's kunnen verschillende functies ten opzichte van elkaar hebben, zoals: argument, gevolg, nuancering, opsomming, stelling, tegenstelling, verklaring, voorbeeld, weerlegging.

1p 5 Welke functie heeft alinea 6 ten opzichte van alinea 5? Kies één functie uit bovengenoemde woorden.

2p 6 Beschrijf op basis van de eerste vijf alinea's hoe de verhouding tussen kunst en commercie is veranderd vanaf de jaren '70 tot nu toe en tot welke consequentie deze ontwikkeling met name heeft geleid. Neem daartoe onderstaand schema over en vul dat in.

In de jaren zeventig:	
Verandering vanaf de jaren zeventig:	
Belangrijkste consequentie van deze ontwikkeling:	

In alinea 7 staat: “Er zijn allerlei oorzaken aan te wijzen voor het verdwijnen van vaste elites.” (regels 119-121)

- 3p 7 Leg uit welke rol volgens de tekst de nieuwe elite in de jaren zestig van de vorige eeuw heeft gespeeld in het verdwijnen van de elite.
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

In alinea 9 wordt literatuurcriticus K.L. Poll aangehaald. Hij schrijft over de tegenstrijdigheden van het democratiseringsstreven.

- 2p 8 Leg uit welke belangrijke tegenstrijdigheid Poll signaleert in het democratiseringsstreven binnen de media.
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

- 3p 9 Leg uit waarom volgens de tekst een pleidooi voor een nieuwe canon in de kunsten gezien kan worden als “een bourdieuse manier om eigen posities veilig te stellen”. (regels 215-216) Gebruik voor je antwoord niet meer dan 50 woorden.

In alinea 10 staat: “Dat de culturele elites weinig tot geen weerwoord hebben tegen hun aanklagers heeft met nog twee structurele ontwikkelingen te maken. De eerste betreft de kunsten, de andere is economisch van aard.” (regels 173-178)

- 3p 10 Welke twee ontwikkelingen binnen de wereld van de kunsten worden in de tekst genoemd als oorzaken van het verdwijnen van een culturele elite?
Gebruik voor je antwoord niet meer dan 35 woorden.

Alinea 11 kan gelezen worden als een op zichzelf staande redenering in de vorm van drie zinnen. Aan elk van de drie zinnen kan een functie worden toegekend.

- 2p 11 Welke functie heeft elk van de zinnen in deze redenering?
Kies per zin telkens een van onderstaande begrippen:
afweging, argument, conclusie, constatering, nuancering, tegenstelling, tegenwerping, voorbeeld, weerlegging.
- Zin 1 (“Sterker, veel ... de krant.”)
 - Zin 2 (“Dat dadaïstische ... kunnen geven.”)
 - Zin 3 (“Zo bezien ... te stellen.”)

- 1p 12 Welke van onderstaande formuleringen geeft het beste weer wat er in de gedachtegang van de tekst wordt bedoeld met “Het huidige ‘*anything goes*’ zou dus een materialistische onderbouw hebben”? (regels 231-233)
- A Dat mensen geen vertrouwen meer hebben in vaste elites komt tot uitdrukking in de manier waarop zij omgaan met de aanschaf van allerlei producten die in een veelheid aan kleuren en typen te koop zijn.
 - B Doordat mensen tegenwoordig een grote variatie aan producten als gelijkwaardig aan elkaar beschouwen, is men gaan denken dat deze gelijkwaardigheid ook geldt voor allerlei ideeën en meningen.
 - C Doordat met de oude elite een richtinggevende en smaakbepalende groepering verdwenen is, gaan mensen steeds meer vertrouwen op hun eigen oordeel bij de aanschaf van producten.
 - D Doordat veel producten tegenwoordig in talloze varianten aangeboden worden, is het van belang dat mensen goed kunnen aangeven waarom ze bepaalde producten kopen, net zoals ze in het algemeen hun mening goed moeten kunnen onderbouwen.

- 1p 13 Welk effect heeft de digitalisering volgens de tekst gehad op de positie van de culturele elite?
- A De digitalisering heeft de positie van de elite kwetsbaarder gemaakt.
 - B De digitalisering maakt beter zichtbaar waarmee de elite bezig is.
 - C Door de digitalisering is de afstand tussen elite en volk weggefallen.
 - D Door de digitalisering is de culturele elite beter bereikbaar geworden.

Voor een oppervlakkige lezer kan de strekking van alinea 6 in tegenspraak lijken met die van alinea 15.

- 1p 14 Wat is het verschil tussen beide alinea's dat ervoor zorgt dat zich hier geen tegenspraak voordoet?
- A In alinea 6 wordt beschreven hoe de huidige elite zich volgens velen moet presenteren in de media, in alinea 15 wordt beschreven hoe een nieuwe elite zich het beste kan gaan ontwikkelen.
 - B In alinea 6 wordt geadviseerd hoe een lid van de elite zich het beste kan voordoen in de media, in alinea 15 wordt beschreven hoe de toekomstige elite zich ontwikkelt.
 - C In alinea 6 wordt uitgelegd hoe elite zich beter niet kan gedragen in de media, in alinea 15 wordt de vraag gesteld hoe de toekomstige elite zich zou kunnen ontwikkelen.

- 1p 15 Van wat voor soort argumentatie wordt in alinea 8 tot en met 14 vooral gebruikgemaakt?
- In die alinea's wordt vooral gebruikgemaakt van
- A argumentatie op basis van gezag.
 - B argumentatie op basis van morele oordelen.
 - C argumentatie op basis van oorzaak en gevolg.
 - D argumentatie op basis van vergelijking.

- 3p 16 Leg de titel van de tekst uit. Licht daarbij beide woorden uit de titel toe. Gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.
- 1p 17 Welke van onderstaande formuleringen geeft het beste de hoofdgedachte van de tekst 'Eenzame grazers' weer?
- A De nieuwe elite kan zich alleen ontwikkelen als ze bereid is zich verre te houden van artistieke en culturele uitingen die in brede lagen van de bevolking worden gewaardeerd.
 - B Door de commercialisering zijn de elites verdwenen; als zich weer een nieuwe elite wil ontwikkelen, zal dat onafhankelijk van de commerciële media moeten gebeuren.
 - C Door verschillende maatschappelijke ontwikkelingen zijn de culturele elites verdwenen; als zich weer een nieuwe elite wil ontwikkelen, kan dat alleen als die zich verre houdt van de media.
 - D Met de teloorgang van hoogstaande cultuur is de elite in Nederland verdwenen; wanneer ouderwetse waarden worden hersteld, kan zich weer een nieuwe culturele elite gaan ontwikkelen.
- 1p 18 Wat is het voornaamste doel van de tekst 'Eenzame grazers'?
- A De lezer ervan overtuigen dat de elite verdwenen is en laten zien dat het tijd is dat er een nieuwe elite ontstaat die zorg draagt voor een nieuw cultureel bewustzijn.
 - B De lezer informeren over de ontwikkelingen die leidden tot het verdwijnen van de elite en hem aansporen om het mogelijk te maken dat er een nieuwe elite ontstaat.
 - C De lezer overtuigen van de waarde en betekenis van een culturele elite voor de maatschappij en informeren over de condities waaronder een nieuwe elite kan ontstaan.
 - D De lezer uitleggen welke ontwikkelingen ervoor hebben gezorgd dat de elite verdwenen is en schetsen onder welke voorwaarden een nieuwe elite kan ontstaan.

tekstfragment 1

Echte grootheid, echt talent, dat is zoiets als een natuurramp of een schipbreuk: een zeldzaamheid waar de dagelijkse krant, alle radio- en tv-programma's onmogelijk mee kunnen worden gevuld. Zoals het er bij nieuws niet meer om gaat of het betekenisvol is, zo is het bij roem niet meer van belang of er grootheid in het spel is. Zo kan het dat Sterretje, Joker en Barbie uit *Oh oh Cherso*¹⁾ faam genieten bij miljoenen Nederlanders. In een provocatief betoog in *NRC Handelsblad* stelde de jonge classicus Arjen van Veelen dat *Oh oh Cherso* oneindig veel leuker was dan bijvoorbeeld een radioprogramma met schrijvers en acteurs op Senneroog. De 'nobele wilden' op hun vakantiebestemming houden ons, volgens hem, net zo goed een spiegel voor als de beschaafde elite van bijvoorbeeld de VPRO. In zijn stuk verwijt Van Veelen de geletterde klasse dat zij neerkijkt op de sterren uit de realityshows. Daarbij wordt vergeten dat de rollen zijn omgekeerd: Sterretje, Joker en Barbie zijn de nieuwe elite en zij hebben geen enkel ontzag voor de elite van schrijvers, dichters en denkers. Hij noemt cultuuzender Radio 6 "een goed verstopte verzetszender van de beschaving" en vergeet te vermelden dat die geïsoleerde positie op de ether alles zegt over de positie van de aloude culturele elite.

*naar: Xandra Schutte
fragment uit: Alleen op een eiland*

noot 1 *Oh oh Cherso* is een Nederlandse realityserie op televisie waarin gedurende een aantal weken het leven van een aantal Haagse jongeren wordt gevolgd als die hun zomer doorbrengen in een luxe villa op een populaire vakantiebestemming. De serie kreeg veel media-aandacht.

- 2p 19 Benoem twee verschillen tussen de 'echte' elite zoals beoogd in de hoofdttekst en de Sterretjes, Jokers en Barbies waaraan in tekstfragment 1 wordt gerefereerd.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.